Vi feirer

GRUNNLOVSJUBILEET
1814–2014

Stenberg anno 1814

26. mai – 13. juni 2014

Friluftsmuseet Stenberg, Vestre Toten

Veiledning for skolene

Mjøsmuseet

Stenberg anno 1814

26. mai – 13. juni 2014

Veiledning for skolene

Her finner dere viktig og nyttig informasjon som dere trenger når dere skal besøke oss:

- Praktisk informasjon transport og utrustning
- Informasjon om timeplaner og gruppeinndeling
- Forarbeid og informasjon om postene
- Innføring i 1814-historie

Tiden for deres besøk hos oss på Stenberg nærmer seg med stormskritt, og vi har laget denne veiledningen for at dere skal kunne forberede dere litt i forkant av besøket. Skolen har bekreftet påmelding via DKS-ansvarlig i Gjøvik, Østre og Vestre Toten kommuner. Både opplegg og skyss er gratis for skolene.

Når din skole/trinn skal komme på besøk ser du i vedlagt tabell «Gruppeinndeling av skoler dag for dag».

Viktig praktisk informasjon:

Busstransporten: Elevene blir hentet med buss på skolen. Eget skriv med opplysninger om klokkeslett kommer etter påske. Det legges opp til at bussen går fra skolen ved skolestart på hver enkelt skole. Ankomst til Stenberg rundt klokka 09.00. Avreise fra Stenberg er klokka 13.00. Gi beskjed dersom dette **må** justeres. Gi beskjed snarest dersom det må tilrettelegges for rullestolbrukere etc. Send epost til ragni@mjosmuseet.no innen fredag 25. april.

Oppmøte og start:
Bussene stopper i nærheten av det nye publikumsmottaket på Stenberg. Alle blir sittende i bussen til læreren får utdelt kart og timeplan av museet.

Dette må du ha med deg:

- Noen av postene er utendørs, og det er derfor veldig viktig at elever og lærere kler seg etter været. Husk at det er kaldt i gamle hus.
- Husk matpakke og drikke!
- Matpakka må også inntas ute i det fri, så vi anbefaler at alle tar med seg sitteunderlag.
- Penal fordi du kanskje skal skrive litt.

Toalett: Det finnes toaletter bak stabburet i amtmannstunet, i kafébygningen og i Vollumfjøset

Spesielle behov: På Stenberg er det ikke generell universell utforming. Vi ber dere derfor ta kontakt snarest til ragni@mjosmuseet.no dersom dere har spørsmål.

Timeplan og gruppeinndeling:

- Vedlagt ligger timeplanen for den dagen/de dagene din skole skal komme. Vi har laget et parallelt løp med en gul og en blå runde. Det er veldig viktig at tidene på timeplanen blir fulgt nøye, slik at alle rekker innom det de skal i løpet av dagen.

- **Skolen har ansvar for gruppeinndeling:** Elevene skal fordeles på 16 grupper per dag. Halvparten besøker de 8 postene på Gul runde, og halvparten besøker de 8 postene på Blå runde. Se vedlagt tabell «Gruppeinndeling av skoler dag for dag». Skolen må selv dele inn elevene i grupper etter antallet som står på vedlagt tabell. Det må ikke være mer enn 25 elever på en gruppe. Noen grupper må ha elever fra flere skoler. Lag så jevne grupper som mulig. Skolen må bestemme på forhånd hvem som er på hvilken gruppe og hvilken lærer som er leder.

- I timeplanen kan dere se når opplegget begynner og slutter på Stenberg, og hvilken post hver gruppe skal starte på. De forskjellige gruppene skal rullere rundt på alle postene i løpet av dagen. Postene ligger i nærheten av hverandre, så det blir ikke langt å gå. Dugurd (matpause) er det også tatt hensyn til.

- Hvis dere på noe tidspunkt skulle få god tid mellom postene anbefaler vi dere å vente utendørs. Det er lytt inne i husene, og da må man være stille så man ikke forstyrrer noen.

Litt om lærerens rolle: På noen av postene møter dere en formidler og noen av postene er lærerstyrt. Under ser dere en beskrivelse av postene. Vedlagt ligger det også en oppgave som skal løses FØR du kommer til Stenberg. Beskrivelse av hvordan dere løser oppgaven er å lese i vedlegget.

Beskrivelse av postene:

Skriv som i 1814: På denne posten får du lære om skriving i 1814. Du får også prøve å skrive med fjærpenn og blekk. Denne posten er bemannet med en formidler og foregår i Vollumfjøset.

Utstilling om 1814: På denne posten skal du få besøke vår splitter nye utstilling i kafébygget ved hovedinngangen. Dere vil få oppgaver knyttet til utstillingen. Posten er bemannet, men aktiviteten skal være lærerstyrt.

Grunnlovstreet: Dette er en installasjon som elevene er med og lager under sitt besøk på Stenberg anno 1814. Denne posten KREVER FORBEREDELSER FØR DU KOMMER TIL STENBERG. Se eget vedlegg med beskrivelse av oppgaven.

Møte med husmannskona: På denne posten får du innblikk i livet til husmannsstanden i tida rundt 1814. Møtet skjer i bryggerhuset/rullebua.

Møte med fru Ditlevine Weidemann: I den staselige hovedbygningen skal du få møte sorenskriver Weidemann sin kone Ditlevine. Fru Weidemann vil fortelle om livet i kjøkken og stuer på embetsmannsgården Stenberg.

Møte med Lauritz Weidemann: Lauritz Weidemann var sorenskriver i Toten, Vardal og Biri i 1814. Han bodde på Stenberg sammen med sin familie. Weidemann var den viktigste av eidsvollsmennene fra Oppland. Når du møter ham vil han fortelle fra livet sitt som sorenskriver og Eidsvollsmann og hva han var opptatt av.

Møte med en spellemann: Musikk har vært viktig for folk til alle tider. Her får du lære om hva folk spilte, sang og danset til i 1814.

Låven og skålen: Låven på Stenberg var svært moderne i sin samtid. Alle dyrene ble satt under ett tak, noen som var veldig uvanlig til langt utpå 1800-tallet. Fyring med ved var viktig for å få lagd mat og holde varmen. I skålen kan du få se hvor mange typer ved man trengte på en stor gård på 1800-tallet. Denne posten er lærerstyrt, vi ønsker at elevene går sammen med læreren og utforsker uthusbygningene.

Faktaskilt: Rundt omkring på området har vi plassert faktaskilt med info om 1814 eller detaljer på Stenberg som du bør legge merke til når du er her på besøk.

Historikk knyttet til 1814 og Stenberg:

Stenberg:
Stenberg var sorenskriver, amtmann og stortingsmann Lauritz Weidemanns hjem fra 1802. Her bodde han med sin familie, skrivere og tjenestefolk. Gården har mange hus: Hovedbygning, vognskjul med flere doer, drengestue med kontor, bryggerhus, rullebu, stabbur, skåle, driftsbygning og smie. På eiendommen ligger også familiegravsted med gravkapell og en stor flott park med lysthus.
Bygningene på Stenberg har vært fredet siden 1924 og museum siden 1934. Det er unikt at hjemmet til en eidsvollsmann er så godt bevart. Det autentiske bygningsmiljøet med park og gravminne er omgitt av karakteristiske steingarder, åker og eng. Stenbergparken ble ferdig anlagt tidlig på 1800-tallet, med elementer som lysthus, filosofgang, alleer og labyrint. Amtmannsgården er omgitt av et stort friluftsmuseum. I forbindelse med grunnlovsjubileet har bygningene på Stenberg blitt restaurert.

Hvordan så det ut på Gjøvik/Toten i 1814: I1814 levde folk flest i bygdesamfunn. Her i distriktet var Toten den mest folkerike plassen. Det var mye mer skog og villmark og det fantes ikke fabrikker, ikke byer med butikker, og jernbanen eksisterte ikke. Veinettet var dårlig utbygd med omtrent samme standard som våre dagers skogsveier. Biler eller andre motorkjøretøyer fantes ikke, så skulle man reise skjedde det til fots, med hest eller med båt. Mjøsa var en viktig ferdselsåre. Om vinteren kunne man reise med hest og slede på isen, og med båt resten av året.

Hendelser i 1814 nasjonalt og lokalt:

- **Fredsavtale i Kiel etter Napoleonskrigene 14.januar**

Danmark må avstå Norge til Sverige.

- **Christian Frederiks reise til Trondheim, 31.januar til 13.februar 1814**

Prins Christian Frederik var stattholder i Norge. Han bestemte seg for å gjøre opprør mot avtalen i Kiel. Christian Frederik ville bli norsk konge og at Norge skulle bli selvstendig. For å samle støtte dro han på reise til Trondheim. Denne reisen gikk på den nye bi-kongevegen fra Eidsvoll Værk, over Totenåsen, via Gjøvik til Biri og videre nordover Gudbrandsdalen. Det er kjent at prins Christian Fredrik stoppet og hadde møte med lokale menn og utsendinger på skysstasjonen Grøna, Hoff prestegård, Børsvold, Gjøvik gård og Svennes.

- **Bededag sognekirkene – selvstendighetsed og valg av valgmenn, 4.mars 1814**

Christian Fredrik fikk prestene til å organisere edsavleggelse i kirkene og utarbeide såkalte «adresser», støttebrev, til seg som støtte i selvstendighetskampen. I kommunene våre ble dette gjennomført i Biri, Vardal og Hoff kirke.

- **Valgmøtet på Hunn gård i Vardal 14.mars 1814.**

Den 14.mars 1814 møttes 37 valgmenn fra Christians Amt, dagens Oppland fylke, til møte i tingbygningen på Hunn gård i Vardal. De bestod av to valgmenn fra hvert av de 18 prestegjeld i fylket. Oppdraget deres var å velge tre representanter til Riksforsamlingen på Eidsvoll i 1814. Møtet ble lagt til Hunn fordi garden var gjestgiveri, tingsted og lå kommunikasjonsmessig gunstig til. Her lå det kongsbåt som rodde embetsmenn langs og over Mjøsa og her møttes viktige veger fra Valdres, Handeland og Gudbrandsdalen.

Møtet ble ledet av amtmann Ole Hannibal Sommerfelt. Amtmannens rolle kan sammenlignes med dagens fylkesmann. Valget ble spennende. Møtet valgte følgende representanter:

Sogneprest Hans Jacob Stabel fra Sør Aurdal
Sorenskriver i Toten, Vardal og Biri Lauritz Weidemann, bosatt på Stenberg på Toten
Gardbruker og propritær Anders Lysgaard fra Biri

Valgmennene ble også enige om et skriv som de sendte til prins Christian Fredrik. Dette ble ført i pennen av amtmann Sommerfeldt. I tillegg møtte det flere opplendinger på Eidsvoll som ble valgt blant de militære styrkene.

- **Representantenes reise til Eidsvoll, 1.-10.april 1814**

De 4 representantene fra dagens Gjøvik/Toten kommuner var Anders Lysgaard, Lauritz Weidemann, Peder Balke og Nils Dyhren. Etter muntlig tradisjon reise Weidemann med spisslede fra Stenberg over Totenåsen til Eidsvoll Værk. Det er bevart to spissleder etter han, en på Stenberg og en ved Eidsvollsbygningen. Det er mest trolig at de andre reiste på samme måte. Alternativt kan de har brukt hest og slede på isen til Minnesund.

- **Riksforsamlingen på Eidsvoll, 11.april til 20.mai 1814**
- **Riksforsamlingen daterer Grunnloven og velger Christian Fredrik til konge, 17.mai 1814**
- **Sverige går til krig mot Norge 26.juli 1814**

Mange personer fra vårt område deltok i krigen.

- **Mossekonvensjonen avslutter krigen 14.august 1814**
- **Christian Fredrik må dra fra Norge 10.oktober 1814.**
- **Stortinget vedtar en revidert grunnlov 4.november.**

De 4 representantene på riksforsamlingen fra dagens Gjøvik/Toten kommuner var:

- **Lauritz Weidemann (1775-1856)**

Lauritz Weidemann var sorenskriver i Toten, Vardal og Biri i 1814. Han var født på Sukkestad på Toten og bodde på Stenberg med kona si Ditlevine født Quist, barna deres, skrivere og tjenestefolk.

Weidemann var den viktigste av eidsvollsmennene fra Oppland, for han hadde skrevet et omfattende grunnlovsutkast han hadde med til Eidsvoll. Der var han aktiv selvstendighetsmann, talte bøndenes sak. Han var for enevelde som styringsform i Norge samtidig som han var for at mange hadde stemmerett. Høsten 1814 var Weidemann sekretær for Stortinget og med på forhandlinger med Sverige og å revidere Grunnloven før 4.november. Senere ble Weidemann stortingsmann og amtmann (fylkesmann) i Oppland. Den gang het Oppland fylke Kristians amt. Dette sier Henrik Wergeland om Weidemann: «En heftig, ægte national Patriot af reneste Skarlagen, der hverken ville vide av Sverige eller Danmark, og en streng Økonom.» Weidemann er gravlagt på Stenberg.

- **Anders Lysgaard (1756-1827)**

Anders Lysgaard eide storgården Svennes i Biri. Lysgaard var fra Øyer og ble gift med dattera på Svennes. Kona Ingeborg Larsdatter var 15 år når de giftet seg, mens Lysgaard var 30 år. Han var tidligere lensmann og en rik mann etter å ha tjent mange penger på tømmerhandel. På Svennes hadde han 13 husmenn og 18 tjenestefolk i sin tjeneste. Prins Christian Fredrik spiste middag hjemme hos Lysgaard på sin reise i februar 1814. På Eidsvoll var Lysgaard talsmann for bøndene og selvstendighetspartiet. Anders Lysgaard er begravet på Biri kirkegård.

Militære representanter fra Toten på Eidsvoll:

De militære avdelingene valgte egne representanter til Eidsvoll. To av disse var underoffiserer fra Toten. Begge to deltok i krigen med Sverige i 1814.

- **Korporal Peder Paulsen Balke (1779-1840)**

Balke ble valgt fra Søndenfjeldske dragonregiment. Han var gårdbrukersønn fra gården østre Balke (Kirkebalke) i Østre Toten. Hans uniformjakke som dragon er bevart. Balke er gravlagt på Balke kirkegård. Soldaten Peder Balke må ikke forveksles med kunstmaleren Peder Balke. De er to forskjellige personer.

- **Korporal Nils Fredriksen Dyhren (1778-1866)**

Dyhren ble valgt fra Det Norske Jegerkorpset. Han var også gardbruker på farsgården Dyhren i Østre Toten. Dyhren er gravlagt på Balke kirkegård.

Hvordan var folk flest kledd i Christians Amt i 1814?

- Klærne måtte lages på gården, og sko hadde ikke alle råd til. En årslønn for en tjener kunne være et sett med klær i tillegg til mat. Ikke alle fikk lønn i form av penger.
- Solide vinterklær var så kostbart at det ikke var vanlig blant bygdefolk flest. På vinteren var det vanlig å kle på seg alle klærne utenpå hverandre i flere lag. Ikke alle hadde råd til sko.
- *Embetsmennene* som møtte på Eidsvoll hadde flotte og varme klær i lin, ull og skinn. De hadde også fine skinnstøvler.
- Kvinner av *bondestanden* gikk vanligvis med serk, liv og eller skjørt, strømper, sjal og skaut. Undertøy var det dårlig med.
- Kvinner av *embetsstanden* brukte kjoler av fine stoffer med påvirkning fra europeisk mote. Korsetter og snøreliv var også en del av antrekket.
- Mens skautet eller en enkel lue var hodeplagget over stramme fletter og knute i nakken hos de fleste kvinnene i bygda, gikk de mer bemidlede damene med kyser pyntet med bånd.
- For dem som levde i de små husmannsstuene var også tilgangen på vaskevann og tørkeplass begrenset. Klærne til mange av bygdefolket var både loslitte og møkkete, og sto i sterk kontrast til embetsmennenes hvite skjortebryst.

Kilde: Cæcilie Stang, 1814 i Oppland

Det var bare den rike embetsstanden som hadde råd til å følge moten, og inspirasjon hentet de stort sett fra utlandet. Ta en kikk på moten i Europa rundt 1814 her: https://www.pinterest.com/aznwitafro/romantic-era-fashion-1814-1848/

Det er vanskelig å finne bilder av hvordan vanlige folk gikk kledd, men Jernverksteateret som holder til på Feiring har noen gode eksempler på hvordan man kunne ha sett ut på begynnelsen av 1800-tallet: http://www.jernverket.info/jernverksteateret/

Hva spiste folk i 1814?

Beskrivelser av kostholdet er bevart. På slutten av 1700-tallet og begynnelsen av 1800-tallet var korn den viktigste råvaren for folk flest. Flatbrød var vanlig, og var du heldig fikk du smør på. Graut og velling var daglig kost. Hadde du råd til husdyr fikk du kjøtt og mjølk. I 1813 slo kornavlingene feil og det ble stor matmangel i Oppland. Folk sultet og det ble vanlig med barkebrød. Når man lager barkebrød blander man inn oppmalt bark i deigen for å spare på melet. Bark fra lind egnet seg spesielt godt for dette. I 1813 ble lindetreet nesten utryddet i Oppland. På embets- og storgardene ble det eksperimentert med dyrking av ulike grønnsaker fra slutten av 1700-tallet. På Stenberg hadde de kjøkkenhage. Poteten kom inn som en svært viktig del av kostholdet etter 1814. Embetsstanden utgjorde én prosent av befolkningen, og sammen med storbøndene hadde de råd til et mer variert kosthold enn folk flest. De kunne importere bl.a. sukker fra utlandet. Dette gjorde det mulig å lage saft, syltetøy, kaker og vin med bær fra egen hage. Fra Christiania (i dag heter byen Oslo) kunne man også bestille importvarer som aprikos, sitron, risengryn, kaffe og te. Velstanden i befolkningen økte utover 1800-tallet, og da ble embetsmennenes matvaner vanligere for flere i bygda.

Kilde: 1814 i Oppland

Noen forklaringer:

Sorenskriver: Sorenskriver er idag betegnelsen på den dommer som også er leder av tingretten. Sorenskriveren er offentlig embetsmann. Tidligere hadde sorenskriveren en rekke andre funksjoner enn å være dommer; blant annet hadde han ansvar for tinglysingen i sitt distrikt. Sorenskriverembetene fantes det bare i landdistriktene; dommerne i byene var byrettsdommere og hadde ingen administrative oppgaver. Som sorenskriver dømte Weidemann i rettsaker. (kilde: wikipedia)

Dugurd: Er det samme som formiddagsmat.

Dragon: Soldat til hest som er utrustet slik at han kan stige av hesten for å kjempe på bakken. I Norge skulle flere gårder kunne stille en rytter med hest og utrustning til kavaleritjeneste i tilfelle uroligheter eller krig.

Christians Amt: Heter i dag Oppland fylke.

Amtmann: Er det samme som fylkesmann.

Christiania: Oslo het Christiania frem til 1923.

Embetsmann: offentlig tjenestemann med viktige oppgaver som ble utført på vegne av myndighetene. Sognepresten, fogden (skatteoppkrever) og sorenskriveren er eksempler på embetsmenn. Øverste embetsmann i amtet var amtmannen.

Husmann: En som leier en husmannsplass (et lite hus og et jordstykke) av en større gård. Husmannen og hans familie måtte arbeide på storgården. Når de var ferdig med å arbeide for storbonden kunne de ta fatt på sitt eget jordstykke.

Nyttige lenker:

http://www.eidsvoll1814.no/#mirakelåret - Her finner dere fin innføring i 1814-historien

www.minstemme.no - Her finner dere mange fine oppgaver knyttet til grunnlovsjubileet

Aktuell litteratur med lokalt stoff:

- Pryser, Tore: 1814 i Oppland
- Amtmanninnen og hennes døtre. Kulturhistorisk kokebok fra Toten. Utgitt av Toten historielag

Vi ønsker dere alle hjertelig velkommen til Stenberg!

Ta kontakt hvis du lurer på noe i forkant av besøket.

Stenberg anno 1814 er produsert for den kulturelle skolesekken av Mjøsmuseet i samarbeid med Vestre Toten, Østre Toten og Gjøvik kommuner.

Mjøsmuseet har mottatt støtte til prosjektet fra Totens Sparebank

Produksjonen er støttet med Kriblemidler fra Oppland fylkeskommune

DKS-produksjonen Stenberg anno 1814 er en del av Stortingets offisielle program for grunnlovsjubileet i 2014.

Forsideillustrasjoner:
Bilde til høyre: Fotografi Per-Erik Bjørnback, Profilhuset Grafisk
Bilde til venstre: Fotografi Ragni Engstrøm Nilsen, Mjøsmuseet.